

KOMUNIKACIJA IZMEĐU RODITELJA I DJECE I IZRAŽAVANJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU

Dejana Tasić

Izvorni znanstveni članak

Odsjek za socijalnu pedagogiju
Fakultet za defektologiju

UDK:343.9
Zaprimljeno:20.3.94.

Sažetak

Ovaj je rad posvećen proučavanju različitosti u djetetovu doživljaju komunikacije s roditeljima, u smislu, očituje li neke oblike poremećaja u ponašanju. U tu je svrhu na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola, u II i III obrazovnom razdoblju školske godine 1992/93. provedeno znanstveno istraživanje. Škole su izabrane metodom slučajnih brojeva. U svakoj školi ispitani su učenici jednoga osmog razreda koji je također izabran putem slučaja. Ukupno je ispitano 1023 učenika. Oni su popunjavali Upitnik o modalitetima ponašanja i Upitnik o komunikaciji. Na temelju Upitnika o modalitetima ponašanja ispitanci su taksonomskom analizom razvrstani u dvije skupine. N₁ čine ispitanci koji po samoiskazu ne manifestiraju ni aktivne ni pasivne oblike poremećaja u ponašanju (njih 826), a N₂ ispitanci koje karakteriziraju takva ponašanja (njih 197). Temeljem varijabli Upitnika o komunikaciji diskriminativnom su analizom pronađene različitosti između tako razvrstanih ispitanika. Izolirana diskriminativna funkcija ispitanike prvoga i drugoga subuzorka diskriminira po djetetovoj procjeni otvorenosti komunikacije s ocem i s majkom, po procjeni međusobnog podržavanja članova obitelji te po procjeni komunikacije od strane roditelja, pri čemu ispitanci prvoga subuzorka doživljavaju višu zastupljenost tih elemenata u komunikaciji s roditeljima, osim u slučaju procjene odbijanja komunikacije od strane roditelja, gdje je smjer povezanosti obratan.

ključne riječi: poremećaji u ponašanju, adolescenti, komunikacija između roditelja i djece

1. UVOD

Kako je obitelj biološko i socijalno zajedništvo utemeljeno u skladu s važećim društvenim normama u najširem smislu riječi, njen je utjecaj na socijalizaciju, pa time i na razvoj eventualnih poremećaja u ponašanju, nedvojben. Obitelj je, naime, prva društvena skupina kojoj ono pripada, u kojoj se nalazi nakon svog rođenja i u kojoj stječe prva iskustva, razvija svoje osobne potencijale i formira stavove. Snaga i smjer odgojnog utjecaja obitelji na svoje maloljetne članove ovisi o utjecaju cjelokupnog načina života obitelji, iz svakodnevnih životnih stanja i obiteljske atmosfere kao prirodnog rezultata međuljudskih odnosa njenih članova. Poznato je da indirektno i sa socijalno-strukturalne točke motrišta obitelj determinira kulturu u kojoj je dijete rođeno. Ta kultura ili/i subkultura definira očekivanja, norme i vrijednosti koje dijete usvaja. Ako je obitelj uspješna u pomaganju djetetu da usvoji te norme, šanse da ono ostane nedelinkventna su povećane. Međutim, ako obitelj nije uspješna, dijete može izražavati niz različitih poremećaja u ponašanju, ili čak postati delinkvent. Dodatno, obitelj određuje i područje u kojem

djeca rastu. Ti ekološki faktori također mogu pridonijeti formiranju delinkventnog ponašanja djece i mladeži. Na primjer, složeni problemi u obitelji mogu nastati zbog učestalih migracijskih kretanja stanovništva, osobito kada obitelj iz ruralnih područja migrira u urbana središta. "Iz raskoraka gledišta i ideala između roditelja i djece, između moralnih normi koje su roditelji prihvatili i donijeli iz prijašnjih prebivališta i normi nove sredine u kojoj njihova djeca rastu, u obitelji će doći do sukoba koji pod određenim okolnostima mogu znatno umanjiti i ugroziti odgojnu funkciju obitelji, pa čak štoviše djelovati destruktivno" (Singer i Mikšaj-Todorović, 1989). Pod spletom razovrsnih okolnosti negativan utjecaj na odgojnu funkciju obitelji mogu imati i njezin socio-ekonomski status (materijalni položaj, uvjeti stanovanja, obrazovanje i zaposlenost roditelja), struktura obitelji (broj članova, red rođenja djeteta, nepotpuna obitelj), asocijalne pojave u obitelji (kriminalitet odraslih članova u obitelji i druge sociopatološke pojave) te međuljudski odnosi među njezinim članovima.

Izrazito značajan utjecaj obitelji na rast i razvoj svakoga djeteta urodio je velikim brojem znanstvenih i stručnih radova koji, baveći se problemima poremećaja u ponašanju djece i

maloljetnika, izučavaju raznorodna obilježja njihovih obitelji (Mejovšek i Uzelac, 1984, prema Bašić i sur., 1990, Geismer i Wood, 1986, prema Le Flore, 1988, Kalember, 1971, Reis i Rodes, 1961, Dobrenić i sur., 1975, Bašić i Kovačević, 1984, prema Singer i Mikšaj-Todorović, 1989). Rezultati njihovih istraživanja navode nas da bez potezivanja socio-ekonomskih i strukturalnih obilježja obitelji, kao činitelja razvoja poremećaja u ponašanju djece i maloljetnika, u ovom radu posebnu pozornost posvetimo izučavanju utjecaja kvalitete međuljudskih odnosa u obitelji na rast i razvoj djece i maloljetnika jer, kako osnovano ističu Dobrenić, Poldrugáč i Singer (1975, prema Singer i Mikšaj-Todorović, 1989, str. 163), "ispitivanja o materijalnim, socijalnim i strukturalnim karakteristikama obitelji delinkvenata i nedelinkvenata u pravilu pokazuju neke razlike na štetu delinkvenata, ali te razlike nisu tako značajne kao one koje se odnose na obiteljsku atmosferu, tj. međusobne odnose roditelja, odnose roditelja prema djeci, moralnu klimu, sustav priznatih vrijednosti itd."

Ono što se događa u obitelji koja prihvaća dijete i uvrštava ga u krug svojih članova, namijenivši mu tako prava i obveze svojstvene međuovisnosti i obiteljskom zajedništvu, uvelike utire puteve i obilježja razvoja svakoga djeteta. Po Margaret Muhler (1978, prema Bašić i sur., 1990) dijete nakon "psihičkog rođenja" postaje diferencirana ličnost s vlastitim iskustvima uz aktivni i slobodni izbor partnera te individualiziranu konstantnost svakodnevnog interpersonalnog komuniciranja s članovima obitelji. Međutim, neposredno nakon rođenja, suradnja s članovima obitelji djetetu je nametnuta a tek vremenom ono ju slobodno izabire ili odbacuje. Ono ipak s članovima obitelji izgrađuje takve međuljudske odnose čija je priroda različitija od svih međuljudskih odnosa s članovima skupina kojima će u životu pripadati. Obitelj je gotovo jedini činitelj socijalizacije u onom razdoblju dječjega života koji većina autora smatra najznačajnijim za sveukupni razvoj ličnosti, a to je najranije djetinstvo. Obitelj je značajan činitelj socijalizacije i zbog duge vremenske dimenzije unutar koje se odvija njezin utjecaj na nj. Iz prirode međuljudskih odnosa u obitelji, koju obilježavaju snažne emocionalne veze njezinih članova (osobito roditelja i djece), proizlaze i veće mogućnosti utjecaja na dijete. Svi ostali činitelji socijalizacije susreću se s rezultatima primarne socijalizacije u obitelji čija kompleksnost umanjuje njihovu snagu a i smjerove utjecaja (Lacković-Grgin, 1982). Dijete se, dakle, kao ličnost počinje razvijati, manje ili više intenzivno, od svoga rođenja, upravo pod

utjecajem obiteljskog okruženja, prvenstveno pod utjecajem njegovih interakcija s roditeljima. U procesu roditeljskog odgoja razvija osnovne karakterne osobine (pravednost, istinoljubivost, poštenje, dosljednost, osjećaj za međusobnu pomoć i suradnju među ljudima...), a neke karakterne osobine, više ili manje posredno, preuzima od samih roditelja. Stoga obiteljski dom ne bi smio biti mjesto gdje se prespava i uzima hrana, već bi se unutar obitelji trebala odvijati komunikacija koja će služiti interakciji i razvoju harmoničnih odnosa među članovima obitelji, razumijevanju i poštivanju njihovih karakternih osobina, te osobnog i obiteljskog dostojanstva i integriteta. Upravo putem intenzivne interpersonalne komunikacije obitelj bitno utječe na ukupan razvoj djeteta.

Taj proces, međutim, ne mora uvijek doseći željene ciljeve. Ličnost djeteta se ne mora izgraditi, a identitet razviti u pozitivnom smislu. Obitelj, koja za dijete najprije predstavlja prisilno zajedništvo, ne mora se pretvoriti u slobodnu zajednicu. Taj proces može imati razne smjerove razvoja, doživjeti prekide i zastoje, što će se itekako manifestirati u kasnijem životnom funkcioniranju djeteta. Kako će ono funkcionirati, bitno ovisi o razvoju, sadržaju i načinu međusobnog interpersonalnog komuniciranja unutar obitelji. Taj proces ima bitnog utjecaja na čitav kasniji život djeteta, na njegovo ponašanje u svim drugim za njega važnim životnim okruženjima do kraja života. Dijete će kasnije više ili manje ponavljati obrasce ponašanja naučene u obitelji (prema Bašić i sur., 1990).

Ispitivanja socijalnih pedagoga i pedagoških sociologa (Kukovec, Bregant, 1968, prema Bašić, 1985, str. 29) "dovela su do spoznaje da je oblikovanje dječje ličnosti najuspješnije tamo gdje postoje stalni punovrijedni ljudski i osobni odnosi među odraslima i djecom". I druga istraživanja i radovi mnogih autora pokazuju da je za pozitivan razvoj zdrave ličnosti najvažnije zadovoljiti potrebu djeteta za ljubavlju, nježnošću, toplinom, osjećajem sigurnosti i skladnim odnosima između roditelja. Tako je, na primjer, ispitivanje relacija kreativnosti djece s odnosima roditelja prema djetetu pokazalo da su djeca iz obitelji koje karakterizira visok stupanj brige i topline, a niži stupanj ograničavanja i kontrole postizala veću kreativnost od djece u čijim je obiteljima prisutan hladan i nemaran odnos (Heilbrun, prema Eržebet, 1979).

Strommen-ova je (1974, prema Le Croy, 1988) svojom studijom pokazala da jedan na svakih pet mladih ispitanih osoba indicira neke neprilike u obitelji. One se najčešće odnose na nedostatak komunikacije s roditeljima i osjećaj

da ih roditelji ne razumiju. Hall (1984, prema Le Croy, 1988) smatra da se konflikti između roditelja i djece, odnosno adolescenata, mogu svesti na 3 glavna problema: 1. poteškoće u komunikaciji; 2. nerazvijene vještine rješavanja problema i 3. nerazvijene vještine pregovaranja (diskutiranja). Gluck i Gluck, 1950, 1962, Minukin i sur., 1967 (prema Novy i sur., 1992) u svojim su istraživanjima pronašli da obitelji delinkventnih adolescenata karakterizira nepostojanje komunikacije u obitelji i nedostatak bilo kakvih pravila u njenom funkcioniranju.

I mnoga druga klinička istraživanja potvrđuju da je interpersonalna komunikacija u obitelji bitna za biološki, psihološki i socijalni razvoj djeteta, da bez nje dijete nije u stanju ni fizički, ni psihički a ni socijalno preživjeti, da ona bitno utječe na razvoj čitavog dječjeg organizma a posebno mozga i da je njegova socijalizacija bez nje nemoguća (Spitz, 1976, Bolby, 1953, Schefflen, 1981, Eccles, 1984, prema Bašić i sur., 1990).

Istraživanja ponašanja roditelja i djece identificirala su nekoliko ponašanja koja razlikuju obitelji čiji maloljetni članovi izražavaju, odnosno ne izražavaju, probleme u ponašanju. Poremećene ili "kliničke" obitelji sa adolescentom narkomanom ili delinkventom iskazuju manju sposobnost rješavanja problema (Mead i Campbell, 1972, prema Kripsley i Bry, 1992), obrambeniju (defanzivniju) komunikaciju (uključujući prijetnje, kažnjavanje, kontroliranje i dominaciju), i manje suportivnu komunikaciju (uključujući davanje i primanje informacija te empatičko razumijevanje), u usporedbi s neproblematičnim obiteljima. Poremećene odnose između majke i adolescenta prate manjkavosti u vještinama rješavanja problema, veća proporcija negativnog ponašanja i manje pozitivna komunikacija od neporemećenih odnosa. Sumarno gledano, ovi nalazi sugeriraju da problematično ponašanje adolescenata pozitivno kovarira s averzivnim ili negativnim verbalnim ponašanjem roditelja, a negativno s pozitivnim i funkcionalnim ponašanjem roditelja. Kauzalna veza između ponašanja roditelja i problema adolescenata ipak nije utvrđena (Kripsley i Bry, 1992).

I Maslow (1951, prema Dodig, 1979) je, baveći se hijerarhijom potreba, došao do zaključka da je nezadovoljena potreba djeteta za ljubavlju (osobito u ranom djetinstvu) osnovni uzrok neprihvatljivog ponašanja. On smatra da je pojedinac odrastao u sigurnom i sretnom domu, koji nije tijekom razvoja lišavan osnovnih dječjih potreba, u prednosti pred pojedincem koji je trpio zbog nesigurnosti u djetinstvu, jer on neće izdržati lišavanje ljubavi u

kasnijem životu i podleći će kad se nade u teškoćama i frustracionoj situaciji.

Mišljenja smo da, uz uvažavanje dinamičko-dijalektičkog, te bio-psiho-socijalnog pristupa u objašnjavanju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, prezentirana istraživanja pružaju dovoljno snažno uporište za znanstveno-istraživačko zanimanje za daljnje rasvjetljavanje povezanosti poremećaja u ponašanju djece i mladeži i komunikacije s roditeljima.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Veza između delinkventnog i na drugi način devijantnog ponašanja djece i mladeži vrlo je uska. Sam čin krivičnog djela najčešće je krajnji izraz niza teškoća koji prate proces socijalizacije počinitelja, a koji su se, predhodeći deliktu, izražavali u raznorodnim oblicima ponašanja čija su obilježja, premda u blaže izraženom obliku, također predstavljala opasnost prvenstveno za razvoj maloljetnika, ali i za njegovu društvenu zajednicu. Smatramo stoga da sve prisutnije obraćanje šire društvene i stručne pozornosti upravo na ponašanja djece i mladeži koja na bilo koji način odstupaju od ponašanja većine njihovih vršnjaka treba i nadalje podupirati, prvenstveno zbog pravovremenog poticanja kvalitetnijeg procesa socijalizacije, rasta i razvoja djece i mladeži, ali i zbog snage takvog pristupa u preveniranju njihovog kasnijeg delinkventnog ponašanja. Djeca i maloljetnici se, naime, za razliku od odraslih, zrelih osoba, u svakom slučaju odlikuju naglašenim biopsihološkim promjenama, čija dinamičnost pruža znatne mogućnosti za socijalizaciju, odgoj i dr., ali istovremeno su, zbog procesa rasta i razvoja u kojem se nalaze, prilično prijemčivi i na utjecaje koji njihovo ponašanje može usmjeriti i u asocijalnom, odnosno antisocijalnom smjeru. Stoga je namjera ovog istraživanja utvrđivanje nekih obilježja komunikacije između roditelja i djece, kao i pronalaženje različitosti u tim obilježjima, a prema kriteriju izražavanja poremećaja u ponašanju djeteta.

3. HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

Obzirom na postavljene ciljeve, u radu će se testirati sljedeća hipoteza: Prostor poremećaja u ponašanju ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru djetetovog doživljaja komunikacije između njega i njegovih roditelja, pri čemu evidentnost poremećaja u ponašanju upućuje na djetetov doživljaj deficijentnosti komunikacije s

roditeljima.

4. METODE ISTRAŽIVANJA

4.1. Uzorak ispitanika

Zbog prirode i svrhe ovog istraživanja za uzorak ispitanika odabrani su učenici osmih razreda osnovne škole, mahom četrnaestogodišnjaci, koji se već nalaze u adolescentnom razdoblju svog života, razdoblju koje veže djetinstvo s odraslom dobi. Kao što je znano, to je razdoblje razvoja u kojem organizam proživljava duboke somatske i psihičke preobražaje koji u nizu postupnih, nejednakomjernih promjena, vode do spolne zrelosti, završetka rasta i definitivnog razvoja organizma, odnosno potpunog formiranja čovjekove ličnosti. Duboke tjelesne i funkcionalne promjene, želje i predodžbe koje izbijaju u to vrijeme, suprotnosti koje niču iz novog društvenog položaja adolescenta (koji više nije dijete, a nije ni odrastao čovjek), otkrivanje vlastite ličnosti i borba za afirmaciju u društvu i obitelji, te afektivni konflikti koji se pri tome redovito javljaju, nužno se odražavaju na psihički život adolescenta. Pored toga, kasno adolescentovo konstruiranje trajnog osjećaja identiteta, odnosno "pojma o sebi", nesumnjivo je pod utjecajem sposobnosti obitelji da se prilagodi bezbrojnim promjena koje su povezane s ranom adolescencijom (Anderson i Fleming, 1986, Grotevant, 1983, Sabatelli i Mazor, 1985, prema Papini i sur., 1989). Meyer (1984) tvrdi da je pubertet socijalno značajan na način da signalizira vrijeme za promjene uloga koje su karakteristika procesa sazrijevanja. Reagiranja okoline na nova obilježja adolescenta (i pozitivna i negativna) osiguravaju povratnu informaciju adolescentu koja, pak, utječe na njegov psihosocijalni razvoj. U svom ispitivanju utjecaja pubertetskog sazrijevanja na ego razvoj Hauser i sur. (1985) pronalaze da se adolescenti s pravilnim razvojem i njihovi roditelji razlikuju od adolescenata s nepravilnim razvojem (i preranim i prekasnim) u obrascima formiranja i omogućavanja obiteljskih interakcija. Dakle, pravovremenost pubertetskog razvoja utječe na obiteljske procese koji su povezani s psihosocijalnom kompetencijom. Međutim, i pubertetski status sam po sebi može biti socijalni stimulus u obiteljskom kontekstu. Tako Hill i Holmbeck (1987) i Papini (1978, prema Papini i sur., 1989) zaključuju da se obiteljski odnosi redefiniraju kako adolescent tjelesno sazrijeva na način da opada majčina kontrola nad adolescentovim ponašanjem, adolescent sve manje tolerira tu majčinu kontrolu, a očevi i adolescenti postaju

manje zadovoljni svojim odnosom.

Nadalje, Steinberg (1987, prema Papini i sur., 1989) nalazi da je adolescentov pubertetski status snažnije povezan s promjenama u afektivnoj kvaliteti obiteljskih odnosa nego s pravovremenim sazrijevanjem. Zadovoljstvo i nezadovoljstvo roditeljskom kontrolom, odlučivanjem i odnosima, može biti povezano s adolescentovim ispitivanjem sebe. To ispitivanje konačno može pokrenuti proces frustriranja identiteta. I psihosocijalna istraživanja Gretewanta i Coopera (1985) pokazuju da je afektivni kvalitet obiteljskog konteksta povezan s adolescentovom konstrukcijom osjećaja identiteta.

Upravo smo zbog rezultata navedenih i sličnih radova, za naše istraživanje odabrali četrnaestogodišnjake.

Istraživanje je, dakle, provedeno na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola, u II i III obrazovnom razdoblju školske godine 1992/93, pri čemu su škole izabrane metodom slučajnih brojeva. U svakoj školi ispitani su učenici jednog osmog razreda koji je također izabran putem slučaja. Radi se, dakle, o slučajnom grupnom uzorku koji, smatramo, valjano reprezentira populaciju na koju se odnosi. Ukupno je ispitano 1023 učenika.

4.2. Uzorak varijabli

Ispitanici su ispunjavali Upitnik o komunikaciji koji je konstruiran za ovo ispitivanje, a on sadrži pitanja o: temama razgovora između učenika i roditelja (svakog ponaosob), reakcijama roditelja na ponašanje djeteta koje se procjenjuje kao "loše" ponašanje (svakog ponaosob), o ispitanikovom doživljaju odnosa s roditeljima (svakom ponaosob) i nekim globalnim karakteristikama odnosa između učenika i roditelja. Faktorska analiza ovog upitnika pokazala je da sadrži sljedeće faktore:

- 1.faktor otvorenosti komunikacije s ocem
- 2.faktor represivnosti roditelja
- 3.faktor otvorenosti komunikacije s majkom
- 4.faktor "laissez faire" odnosa roditelja i djeteta
- 5.faktor međusobnog podržavanja članova obitelji
- 6.faktor emocionalnih reakcija roditelja na djetetovo ponašanje
- 7.faktor povjerenja prema majci
- 8.faktor slobodnog izražavanja osobnosti djeteta
- 9.faktor igre s djetetom i
- 10.faktor odbijanja komunikacije od strane roditelja.

Malo je, naime, autora koji su se u svojim

istraživanjima bavili distinkcijom između komunikacijskih uloga između očeva i majki u razvoju adolescenata. Većina istraživanja usmjerena je na odnos između majki i djece, a u nekim je radovima prisutna orijentacija da je pojam "roditelj" sinonim za majku. Studije koje ispituju interakcije majki i očeva sa njihovom djecom relativno su rijetke, ali one nedvojbeno ukazuju na različitosti u modalitetima komuniciranja adolescenata s očevima i majkama. Tako, na primjer, u studiji koja je uspoređivala interakcije u igri i u zajedničkim aktivnostima hiperaktivne djece i roditelja u odnosu na normalnu djecu, Tallmadge i Barkley (1983, prema Krinsley i Bry, 1992) utvrdili su da su majke u hiperaktivnoj skupini suočene sa značajno više neposluha njihovih sinova nego očevi. Isto tako Mead i Campbell (1972, prema Krinsley i Bry, 1992) primijetili su da se samo odnosi majka - dijete značajno razlikuju u "spontanom slaganju" kada su istraživači ispitivali trijadu majka - otac - adolescent uspoređujući adolescente - narkomane s normalnim adolescentima. Osim toga, smatra se da odnosi između očeva i djece tijekom procesa djetetovog odrastanja prolaze kroz

mного kritičnih faza, osobito kad dijete postaje adolescent. Tako je Nydegger (1974, prema Le Croy, 1988) u svojim istraživanjima našao da su odnosi očeva i sinova dobri kroz rane sinovljeve godine, postaju mnogo lošiji tijekom adolescencije i ponovo se poboljšavaju u sinovljevim odraslim godinama. Himlén i Roll (1977, prema Le Croy, 1988) su pronašli da studenti smatraju da očevi nemaju sposobnost ostvarivanja dobrih interpersonalnih odnosa. Rezultati istraživanja Kon-a i Losenkov-a (1978, prema Le Croy, 1988) pokazuju da dječaci adolescenti smatraju da očevi nemaju razumijevanja, a djevojke su ih rangirale još gore. Geenberg (1983, prema Le Croy, 1988) je, koristeći metodu samoprocjene, našao da je privrženost roditeljima i vršnjacima povezana s adolescentovim "dobrim osjećajem" i da su njihovi dobri odnosi sa roditeljima mnogo snažniji prediktor povoljne samoprocjene nego njihovi odnosi s vršnjacima.

Upravo su u rezultatima navedenih istraživanja sadržani razlozi zbog kojih smo u našem istraživanju ispitivali načine na koje djeca doživljavaju komunikaciju i s jednim i s drugim roditeljem. Prostor djetetovog doživljaja komunikacije obuhvaćen je slijedećim varijablama, prikazanim u obliku tvrdnji:

VARIJABLA

SKRAĆENA OZNAKA

1. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojem slobodnom vremenu.	SLORAM
2. Kada sam da bolje razumijem samog sebe.	PORAZM
5. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim problemima.	PRORAM
6. Kada učinim nešto loše, moja mi majka nešto zabrani.	LOZARM
7. Moja me majka smatra ravnopravnim članom obitelji.	RAVČLM
8. Kada s majkom razgovaram o nečem važnom, taj razgovor završava svadom.	RASVAM
9. Ja sa svojom majkom razgovaram o svakodnevnim događajima.	DOGRAM
10. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojem školovanju.	ŠKORAM
11. Kada učinim nešto loše, moja me majka istuče.	LOTUČM
12. Kada učinim nešto loše, moja majka razgovara sa mnom o mojim postupcima	LOPOSM
13. Kada učinim nešto loše, moja majka mi objašnjava gdje sam pogriješio	LOBASM
14. Kada učinim nešto loše, moja me majka kazni.	LOKAZM
15. Moja me majka prihvaća onakvog kakav jesam.	PRIHAM
16. Ja sa svojom majkom mogu razgovarati o svojim uvjerenjima a da mi pri tome nije neugodno	UVRAZM
17. Mislim da svojoj majci mogu reći ono što zaista osjećam i mislim o nekim stvarima	ZAOSEM
18. Kada učinim nešto loše, moja majka plače.	LOPLAM
19. Uvijek mogu računati na majčinu pomoć.	RAČPOM
20. Kada učinim nešto loše, moja majka se ponaša kao da ništa nisam učinio	LONISM
21. Moja majka uvažava moje mišljenje.	MOMISM
22. Moja mi majka dozvoljava da radim sve što želim.	RAZELM
23. Teško mi je s majkom razgovarati o bilo čemu.	RAZTEM

24. Moja majka mi ne dozvoljava da završim ono što sam želio reći.	NEZAVM
25. Moja majka se sa mnom voljela igrati.	IGRAM
26. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim stavovima irazmišljanjima	MISRAM
27. Moja majka ima svoje probleme pa je ja ne opterećujem sa svojim	POBLEM
28. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim osjećajima	OSRAZM
29. Ja sa svojom majkom razgovaram o svojim prijateljima.	PRIRAM
30. Članovi moje obitelji međusobno se podržavaju u teškim vremenima	ČLAPOM
31. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojem slobodnom vremenu.	SLORAO
32. Kada sam zbog nečeg ljut, moj otac ima razumijevanja.	LURAZO
33. Kada učinim nešto loše, moj otac viče na mene	LOVIČO
34. Moj otac mi pomaže da bolje razumijem samog sebe.	PORAZO
35. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim problemima.	PRORAO
36. Kada učinim nešto loše, moj mi otac nešto zabrani.	LOZARO
37. Moj me otac smatra ravnopravnim članom obitelji.	RAVČLO
38. Kada s ocem razgovaram o nečem važnom, taj razgovor završava svađom	RASVAO
39. Ja sa svojim ocem razgovaram o svakodnevnim događajima.	DOGRAO
40. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojem školovanju.	ŠKORAO
41. Kada učinim nešto loše, moj me otac istuče.	LOTUČO
42. Kada učinim nešto loše, moj otac razgovara sa mnom o mojim postupcima	LOPOSO
43. Kada učinim nešto loše, moj otac mi objašnjava gdje sam pogriješio	LOBASO
44. Kada učinim nešto loše, moj me otac kazni.	LOKAZO
45. Moj me otac prihvaća onakvog kakav jesam.	PRIHAO
46. Ja sa svojim ocem mogu razgovarati o svojim uvjerenjima a da mi pri tome nije neugodno	UVRAZO
47. Mislim da svom ocu mogu reći ono što zaista osjećam i mislim o nekim stvarima	ZAOSEO
48. Kada učinim nešto loše, moj otac je nesretan	LOPLAO
49. Uvijek mogu računati na očevu pomoć.	RAČPOO
50. Kada učinim nešto loše, moj otac se ponaša kao da ništa nisam učinio	LONISO
51. Moj otac uvažava moje mišljenje.	MOMISO
52. Moj mi otac dozvoljava da radim sve što želim.	RAZELO
53. Teško mi je s ocem razgovarati o bilo čemu.	RAZTEO
54. Moj otac mi ne dozvoljava da završim ono što sam želio reći.	NEZAVO
55. Moj otac se sa mnom volio igrati.	IGRAO
56. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim stavovima i razmišljanjima.	MISRAO
57. Moj otac ima svoje probleme pa ga ja ne opterećujem sa svojim.	POBLEO
58. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim osjećajima.	OSRAZO
59. Ja sa svojim ocem razgovaram o svojim prijateljima.	PRIRAO
60. U našoj obitelji svatko može lako izraziti svoje mišljenje.	LAKMIŠ

Kao što je vidljivo, sve su varijable, osim varijable br. 30. i 60., u Upitniku o komunikaciji zapravo udvostručene, pri čemu se jedna odnosi na odnos djeteta s majkom, a druga na njegov odnos s ocem.

Informacije o očitovanju poremećaja u ponašanju djece prikupljene su na temelju

skraćene i nešto izmijenjene verzije Upitnika o modalitetima ponašanja učenika, konstruiranog na Odsjeku za socijalnu pedagogiju Fakulteta za defektologiju. Taj su Upitnik ispunjavala sama djeca. Njime je, imajući u vidu dob ispitanika, ispitivana učestalost izražavanja sljedećih oblika ponašanja:

VARIJABLA	SKRAĆENA OZNAKA
1. Grickam nokte	GRINOK
2. Imam nekontrolirane pokrete ili trzaje tijelom	TIKOVI
3. Mucam	MUCANJ
4. Plašljiv sam	PLAŠIV
5. Povučem sam	POVUČE
6. Potišten sam	POTIŠT
7. Plačljiv sam	PLAČIV
8. Nemaran sam ili lijen	NEMARA
9. Nezainteresiran sam (dosadno mi je)	DOSADA
10. Rastresen sam	RASTRĚ
11. Razmažen sam	RAZMAZ
12. Nametljiv sam	NAMETI
13. Neuredan sam	NEURED
14. Nediscipliniran sam za vrijeme nastave	NEDISI
15. Prkosan sam	PRKOSA
16. Lažem	LAGANE
17. Psujem i svađam se	PSOVAN
18. Tučem se s drugima	TUČNAV
19. Pušim	PUSENE
20. Pijem alkoholna pića	ALKOHO
21. Uzimam droge	DOGIRA
22. Neopravdano izostajem s pojedinih sati nastave	NESANA
23. Neopravdano izostajem cijele dane s nastave	NEDANA
24. Bježim od kuće	BJEGKU
25. Družim se s osobama koje ne poštuju zakon	ASOCOS
26. Besciljno lutam	SKITNA
27. Kradem	KRADJA

Vidimo da prostor poremećaja u ponašanju zapravo obuhvaća niz oblika ponašanja koji, ako se učestalo izražavaju, te ako na njihovo daljnje izražavanje nitko ne nastoji utjecati, mogu dovesti do usvajanja devijantnog pa i delinkventnog ponašanja kao načina življenja.

Sve varijable istraživanja (u prostoru procjene roditeljeva pojma o vlastitom djetetu, procjene djetetova 'pojma o sebi', ponašanja i doživljaja komunikacije) konstruirane su u kvantitativnom obliku i imaju obilježja ordinalnih skala (u 5 stupnjeva). U prostoru komunikacije mjeri se ispitanikov stupanj slaganja sa pojedinačnim tvrdnjama o obilježjima njegove komunikacije sa svakim od roditelja (1.-uopće se ne slažem, 2.-uglavnom se ne slažem, 3.-neodlučan sam, 4.-djelimično se slažem, 5.-potpuno se slažem) a u prostoru ponašanja učestalost manifestiranja određenog oblika ponašanja (1.-nikada, 2.-rijetko, 3.-ponekad, 4.-često, 5.-izrazito često).

4.3. Obrada informacija

Na temelju varijabli o modalitetima

ponašanja ispitanika, taksonomskom je analizom osnovni uzorak podijeljen u 2 subuzorka, pri čemu prvi subuzorak čine ispitanici koji prema vlastitoj procjeni izražavaju oblike ponašanja koji objektivno predstavljaju pojavne oblike poremećaja u ponašanju, a drugi ispitanici čije ponašanje nema takva obilježja. Taksonomske dimenzije koje definiraju pojedine taksone odgovaraju latentnim dimenzijama u faktorskoj analizi, samo se one odnose na entitete, a ne na varijable (prema Kovačević i sur., 1988). Taksonomije sadrže izvjesna strukturalna pravila koja su kompleksnija od pravila klasifikacijskog sustava. Jedna klasifikacijska shema može imati mnogo arbitrarnih elemenata, dok u taksonomskoj shemi to nije moguće.

Za utvrđivanje razlika u doživljaju komunikacije s roditeljima, između subgrupa ispitanika bit će upotrijebljena diskriminativna analiza (program SDA).

Diskriminativnom analizom utvrđuju se razlike skupina entiteta u prostoru definiranom nekim skupom manifestnih i latentnih varijabli. Diskriminativna varijanca omogućuje utvrđivanje diskriminativnih funkcija, latentnih

dimenzija koje sadrže bit razlika između skupina entiteta. Model robusne diskriminativne analize (Dobrić i Momirović, 1984) temelji se na maksimizaciji varijance aritmetičkih sredina na ortogonalnim latentnim dimenzijama koje su određene u prostoru standardiziranih aritmetičkih sredina skupina dobivenih na varijablama koje ne trebaju biti nužno normalno distribuirane (prema Kovačević i sur., 1988).

Radi razlike u broju ispitanika u subuzorcima, kao i njihovih distribucija na pojedinim varijablama, podaci će biti obrađeni robusnom multivarijatnom analizom, primjenijom za dane uvjete.

5. REZULTATI I DISKUSIJA

5.1. Formiranje subuzorka ispitanika s poremećajima u ponašanju

Za formiranje subuzorka ispitanika koji ispoljavaju poremećaje u ponašanju upotrebljena je taksonomska analiza sadržana u programu TAXI NIGHT. Ovom metodom ekstrahirana su dva taksona koja objašnjavaju 32,7% zajedničkog varijabiliteta (tabela 1.).

Tabela 1./Table 1.: Komponente matrice korelacija/Correlation matrix components

FAC	Lambda	L/T	SUM L/T
FAC1	5.7853	0.214	0.214
FAC2	3.0551	0.113	0.327

Trace: 27.0000; Criteria value: 2.0000

O njihovoj strukturi saznajemo inspekcijom tabele 2.

Tabela 2./Table 2.: Glavne osovine i struktura kosih dimenzija/Principal axis and structure of rotated factors

VARIJABLA	OSO1	STR1	OSO2	STR2
01. GRINOK	0.27	0.24	0.08	0.15
02. TIKOVI	0.27	0.16	0.40	0.46
03. MUCANJ	0.16	0.09	0.23	0.26
04. PLAŠIV	0.02	-0.15	0.66	0.64
05. POVUČE	-0.02	-0.21	0.71	0.68
06. POTIŠT	0.15	-0.05	0.71	0.72
07. PLAČIV	0.14	-0.02	0.57	0.58
08. NEMARA	0.56	0.50	0.17	0.31
09. DOSADA	0.52	0.43	0.26	0.39
10. RASTRE	0.35	0.19	0.53	0.61
11. RAZMAZ	0.20	0.10	0.34	0.38
12. NAMETI	0.47	0.40	0.18	0.30
13. NEURED	0.43	0.37	0.18	0.29
14. NEDISI	0.63	0.68	-0.24	-0.06
15. PRKOSA	0.57	0.51	0.15	0.30
16. LAGANE	0.64	0.60	0.05	0.22
17. PSOVAN	0.68	0.67	-0.05	0.13
18. TUČNAV	0.53	0.58	-0.27	-0.12
19. PUŠENE	0.54	0.60	-0.32	-0.17
20. ALKOHO	0.56	0.62	-0.29	-0.13
21. DOGIRA	0.33	0.33	-0.06	0.03
22. NESANA	0.65	0.69	-0.26	-0.07
23. NEDANA	0.53	0.56	-0.19	-0.04
24. BJEGKU	0.38	0.38	-0.04	0.06
25. ASOCOS	0.59	0.61	-0.15	0.01
26. SKITNA	0.54	0.50	0.08	0.22
27. KRADJA	0.58	0.61	-0.19	-0.03

Prvi takson strukturiraju varijable NESANA (0.65,0.69), NEDISI (0.63,0.68), PSOVAN (0.68,0.67), ALKOHO (0.56, 0.62), KRADJA (0.58, 0.61), PUŠENE (0.54, 0.60), LAGANE (0.64, 0.60), TUČNAV (0.53, 0.58), NEDANA (0.53, 0.56), PRKOSA (0.57, 0.51), NEMARA (0.56, 0.50), SKITNA (0.54, 0.50), DOSADA (0.52, 0.43), NAMETI (0.47, 0.40), BJEGKU (0.38, 0.38) i NEURED (0.43, 0.37). Visoki rezultati na ovom taksonu odnose se na ispitanike koji izražavaju izvjesne oblike aktivnih poremećaja u ponašanju (nemarnost, dosadu, nametljivost, neurednost, nedisci-pliniranost za vrijeme nastave, prkos, laganje, psovanje, sudjelovanje u tučnjavama, pušenje, pijeње alkoholnih pića, neopravdano izostajanje s nastave, bježanje od kuće, skitnju i počinjanje imovinskih delikata). To je takson aktivnih oblika poremećaja u ponašanju.

Vidljivo je da su se u drugom taksonu grupirale varijable POTIŠT (0.71, 0.72), POVUČE (0.71, 0.68), PLAŠIV (0.66, 0.64), RASTRE (0.53, 0.61), PLAČIV (0.57, 0.58), TIKOVI (0.40, 0.46) i RAZMAZ (0.34, 0.38). Visoki rezultat na ovom taksonu označava ispitanike koji procjenjuju da izrazito često izražavaju pasivne oblike poremećaja u ponašanju (tikovi, plašljivost, povučenost, potištenost, plačljivost, rastresenost i razmaženost). Nedvojbeno se, dakle, radi o taksonu pasivnih oblika poremećaja u ponašanju.

Varijable GRINOK, MUCANJ i DOGIRA koje se odnose na grickanje noktiju, mucanje i uzimanje droga ne ističu se bitno u definiranju ni jednog taksona.

Tako prvi takson distribuira ispitanike po procjeni stupnja izraženosti aktivnih oblika poremećaja u ponašanju, a drugi po procjeni stupnja izraženosti pasivnih oblika poremećaja u ponašanju.

Transformirane z-vrijednosti ispitanika na taksonima sadržane su u tabeli 3. koja zbog svoje obimnosti nije tiskana.

Da bi ispitanik bio svrstan u subuzorak ispitanika koji ispoljavaju poremećaje u ponašanju, morao je udovoljiti kriteriju da je njegova z-vrijednost na jednom od taksona veća ili jednaka vrijednosti od 2,5. Na taj način dobiven je subuzorak ispitanika koji broji 197

entiteta, a čine ga djeca s bilo aktivnim, bilo pasivnim oblicima poremećaja u ponašanju. Prvi subuzorak čine ispitanici čija je z-vrijednost u tabeli Varimax transformiranih komponenata manja od 2,5, njih 826, a koji ne izražavaju navedene poremećaje. Dobiven omjer između broja ispitanika prvog i drugog subuzorka je 5 : 1, a odgovara omjeru dobivenom u nekim ranijim istraživanjima. Sličan je omjer, na primjer, dobiven u okviru istraživanja "Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u osnovnoj školi, uvjeti života u obitelji i model pedagoškog tretmana" koji je, pod vodstvom M. Singera, provodio tim istraživača Fakulteta za defektologiju. Ispitivanjem modaliteta ponašanja učenika petih razreda osnovnih škola (N = 484), nađeno je da 39,9% učenika manifestira povučenost, 32,9% nemarnost, nezaintersiranost 26,9%, dok je plašljivost karakterizirala 26,9% učenika. Ostali modaliteti poremećaja u ponašanju bili su zastupljeni u znatno manjoj mjeri (Uzelac, Mikšaj-Todorović, 1991).

5.2. Struktura razlika u prostoru djetetova doživljavanja komunikacije s roditeljima prema kriteriju procjenjenih poremećaja u ponašanju

Prostor djetetova doživljaja komunikacije s roditeljima ispitan je Upitnikom o komunikaciji koji se sastoji od 60 tvrdnji u vezi s kojima su ispitanici, učenici osmih razreda osnovnih škola, izražavali na skali od 1 - 5 stupanj svog slaganja s njima. Stupnjevi su konstruirani na način da nizak rezultat znači neslaganje, a visok slaganje s određenom tvrdnjom. Prostor djetetovog doživljaja komunikacije s roditeljima promatra se u odnosu na kriterij procjenjenih poremećaja u ponašanju, tj. promatraju se razlike u tim doživljajima između prvog i drugog subuzorka ispitanika (N₁ i N₂).

Robusnom diskriminativnom analizom Upitnika o komunikaciji izoliran je jedan diskriminativni faktor (tabela 3). O njegovoj strukturi saznajemo inspekcijom tabele 4.

Tabela 3./Table 3.:Svojstvena vrijednost diskriminativnog faktora/Robust discriminant factor

Trace: 3.6193; Criteria value: 1.0000

FAC	Lambda	L/T	SUM L/T
FAC1	3.6295	1.000	1.000

Tabela 4./Table 4.: Diskriminativni koeficijenti i korelacije s diskriminativnim faktorom/
Discriminant coefficients and correlations with discriminant factor

VARIJABLA	COE1	FAC1
01. SLORAM	0.16	0.47
02. LURAZM	0.15	0.56
03. LOVIČM	0.00	-0.21
04. PORAZM	0.11	0.54
05. PRORAM	0.20	0.59
06. LOZARM	-0.01	-0.13
07. RAVČLM	0.23	0.52
08. RASVAM	-0.21	-0.50
09. DOGRAM	0.15	0.47
10. ŠKORAM	0.13	0.43
11. LOTUČM	-0.03	-0.21
12. LOPOSM	0.05	0.47
13. LOBASM	0.04	0.50
14. LOKAZM	-0.09	-0.18
15. PRIHAM	0.17	0.44

16. UVRAZM	0.10	0.51
17. ZAOSEM	-0.04	-.014
18. LOPLAM	-0.13	-0.18
19. RAČPOM	0.16	0.52
20. LONISM	0.06	0.03
21. MOMISM	0.16	0.53
22. RAZELM	-0.02	0.13
23. RAZTEM	-0.11	-0.37
24. NEZAVM	-0.12	-0.37
25. IGRAM	0.11	0.42
26. MISRAM	0.13	0.61
27. POBLEM	0.01	-0.03
28. OSRAZM	0.19	0.59
29. PRIRAM	0.15	0.43
30. ČLAPOM	0.16	0.51
31. SLORAO	0.15	0.52
32. LURAZO	0.17	0.57
33. LOVIČO	-0.01	0.56
34. PORAZO	0.12	0.56
35. PRORAO	0.13	0.56
36. LOZARO	-0.03	-0.10
37. RAVČLO	-0.23	0.53
38. RASVAO	-0.16	-0.40
39. DOGRAO	0.20	0.54
40. ŠKORAO	0.13	0.50
41. LOTUČO	-0.09	-0.24
42. LOPOSO	0.12	0.54
43. LOBASO	0.06	0.50
44. LOKAZO	-0.06	-0.18
45. PRIHAO	0.16	0.43

46. UVRAZO	0.09	0.43
47. ZAOSEO	-0.11	-0.11
48. LOPLAO	-0.09	-0.14
49. RAČPOO	0.14	0.55
50. LONISO	0.03	-0.08
51. MOMISO	0.13	0.54
52. RAZELO	-0.02	0.11
53. RAZTEO	-0.10	-0.33
54. NEZAVO	-0.17	-0.36
55. IGRAO	0.13	0.38
56. MISRAO	0.14	0.62
57. POBLEO	-0.01	-0.07
58. OSRAZO	0.15	0.55
59. PRIRAO	0.12	0.49
60. LAKMIŠ	0.19	0.60

Uočljivo je da ga pretežno definiraju varijable MISRAO (0.14, 0.62), MISRAM (0.13, 0.61), LAKMIŠ (0.19, 0.60), PRORAM (0.20, 0.59), OSRAZM (0.19, 0.59), LURAZO (0.17, 0.57), LURAZM (0.15, 0.56), PRORAO (0.13, 0.56), PORAZO (0.12, 0.56), OSRAZO (0.15, 0.55), RAČPOO (0.14, 0.55), DOGRAO (0.20, 0.54), MOMISO (0.13, 0.54), LOPOSO (0.12, 0.54), PORAZM (0.11, 0.54), RAVČLO (-0.23, 0.53), MOMISM (0.16, 0.53), RAVČLM (0.23, 0.52), RAČPOM (0.16, 0.52), SLORAO (0.15, 0.52), ČLAPOM (0.16, 0.51), UVRAZM (0.10, 0.51), RASVAM (-0.21, -0.50), LOBASO (0.06, 0.50), LOBASM (0.04, 0.50), PRIRAO (0.12, 0.49) i SLORAM (0.16, 0.47). One obuhvaćaju prostor tema razgovora između djece i roditelja (djetetovi stavovi i razmišljanja, uvjerenja, osjećaji,

prijatelji, slobodno vrijeme, problemi, svakodnevni događaji), način razgovaranja (lako izražavanje mišljenja), ravnopravnosti te međusobnog uvažavanja, podržavanja i razumijevanja članova obitelji, kao i nekih reakcija roditelja na nepoželjno ponašanje djeteta (razgovor o postupcima i objašnjavanje pogrešaka). To je, naime, prostor djetetova doživljaja komunikacije s roditeljima koji najbolje diskriminira djecu s poremećajima u ponašanju od djece koja nemaju takvih problema. U pitanju je djetetova procjena otvorenosti komunikacije s ocem i s majkom, procjena međusobnog podržavanja članova obitelji te procjena odbijanja komunikacije od strane roditelja.

Tabela 5./Table 5.: Grupni centriodi na diskriminativnom faktoru/Group centroids on discriminant factor

	N1	N2	F-OMJER	P
FAC1	0.45	-1.85	89.642	1.0000

Grupni centriodi na diskriminativnom faktoru (tabela 5.) pokazuju da ona skupine razlikuje na način da ispitanici prvog subuzorka (N₁), globalno uzevši, u usporedbi s ispitanicima drugog subuzorka (N₂) postižu znatno bolje rezultate, što govori o višem stupnju njihova slaganja s navedenim tvrdnjama, odnosno o djetetovom doživljaju zastupljenosti tih elemenata u njihovoj komunikaciji s roditeljima. Nivo statističke značajnosti F - omjera pokazuje da je na razini pogreške manjoj od 1% ova funkcija statistički značajna.

Na uzorku učenika sedmih i osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola (N = 468) grupa istraživača (Bašić, Brajša, Mejovšek i Žižak, 1990) također je ispitala relacije između doživljaja komunikacije s roditeljima i modaliteta ponašanja učenika. Njihovi se nalazi s rezultatima ovoga rada poklapaju u znatnoj mjeri. Oni su, naime, pronašli da su ponašanje i socijaliziranost ispitanika u skladu s očekivanjima za njihovu dob povezani s

kvalitetnom participacijom svih članova obitelji u izgradnji obiteljskog zajedništva, bez prisustva smetnji u komunikaciji. Za obitelji ispitanika koji su u školi uspješni i ne izražavaju preddelinkventne ni delinkventne oblike ponašanja također je karakteristično neinzistiranje na održavanju zajedništva pod svaku cijenu. S druge strane, bitna odlika obitelji ispitanika koji izražavaju preddelinkventne i delinkventne oblike ponašanja je neki vid patološke strukture komunikacije (izbjegavanje komunikacije i neiskrena komunikacija).

I nalazi niza drugih istraživanja, premda provedenih na delinkventnoj populaciji, u visokom se stupnju poklapaju s rezultatima našeg istraživanja. Tako je prema podacima Košičeka (1968, prema Bašić, 1985, str. 70) u 34% slučajeva evidentiran slab emocionalni kontakt maloljetnih delinkvenata s obitelji, ili tog kontakta uopće nema, 70% očeva prema djeci je ravnodušno, odbojno ili agresivno, dok je 59% majki prema djeci uglavnom bez osjećajnog odnosa. Da će djeca koja nisu

sigurna da se roditelji o njima brinu i koja nisu dovoljno sigurna da ih roditelji vole, vjerojatno razviti društveno nepovoljne osobine, potvrđuju i druga istraživanja (Rakić, 1974, prema Bašić, 1985). Istraživanje odnosa odbacivanja djeteta od strane roditelja i delinkventnog ponašanja djeteta u SAD (Nye, 1973) pokazuje da je uskraćivanje roditeljske ljubavi glavna osnova socijalne devijacije. Nye naglašava da je teško zamisliti da će indiferentan i neprijateljski roditelj dati osjećajan i konstruktivan nadzor potreban adolescentu, jer takav roditelj ne obraća pozornost na dijete, a poslije se iznenadi kad do problema dođe. Symonds (1939, prema Lacković-Grgin, 1982) istražuje dimenziju prihvaćanje - odbacivanje djeteta i njezin utjecaj na djecu mlade školske dobi. Nalazi da prihvaćena djeca u svom ponašanju iskazuju prihvaćanje drugih osoba, dok odbačena djeca iskazuju odbacivanje drugih. Točnije, obilježja ponašanja prihvaćene djece su: poštivanje drugih, interes za rad, prijateljstvo i kooperativnost te emocionalna stabilnost. Suprotno tome, u odbačene djece prevladava tendencija delinkventnom ponašanju i neprijateljstvo prema drugima. U studijama Baldwin, Kalthorna i Breese (1945, prema Lacković-Grgin, 1982) vršenih pomoću Fels rating skala za procjenu ponašanja roditelja, detektirana su tri sindroma ili klastera njihovog ponašanja: prihvaćanje djeteta, demokratičnost i popustljivost. Prema tim autorima roditeljski dom može karakterizirati jedan od ta tri sindroma ili njihova kombinacija. Ta studija pokazuje da djecu iz popustljivih domova karakteriziraju: prijateljski odnos s vršnjacima, ali i sklonost svadama, dok su djeca iz demokratičnih domova znatijelna, aktivna i originalna. Slične su rezultate dobili i Sears, MacCoby i Levin (1957), kao i neki drugi istraživači (prema Lacković-Grgin, 1982). Rezultati njihovih studija pokazuju da djeca iz odbacujućeg doma tendiraju ovisnom ponašanju, dok prihvaćajuća atmosfera roditeljskog doma u djeci razvija neovisnost. Navedeni autori kažu da je hladnoća majki asocirana s problematičnim ponašanjem u djece. I M.J. Radke (prema Mandić i sur., 1984) je našao da postoji međuovisnost između tipa obitelji na jednoj, i oblika ponašanja, na drugoj strani. Tako, na primjer, ako su roditelji strogi, ako previše kontroliraju i ograničavaju dijete, kod njega će se pojaviti nesigurnost, sklonost potčinjavanju, infantilizam i nesposobnost za suradnju, kao i agresivnost, sadističke crte i neurotske tendencije. Međutim, ukoliko između roditelja i djeteta postoji dobar odnos, ukoliko se ne radi o krajnostima, kažnjavanje (naravno umjereno) ne remeti taj odnos nego ga može još i pojačati. Zato je učinak kažnjavanja

roditelja koji imaju srdačan odnos s djecom pozitivniji nego kod roditelja koji nemaju srdačan odnos s djetetom (Bašić, 1985).

Dorothy Lo (prema Mandić i sur., 1984) je pronašla da djeca uče ono što im pruža sredina u kojoj žive i zaključila: ako djeca žive u strahu, potčinjenosti i ovisnosti o roditeljima, ona će naučiti stidjeti se, bit će plašljiva i nesigurna u životu, a ako žive u uvjetima slobode, tolerancije i sigurnosti, ona će u svom ponašanju i procjeni sebe pokazivati dosta samostalnosti, sigurnosti i objektivnosti.

Smatramo da rezultati našeg istraživanja sa svim navedenim stoje u respektabilnom, odnosno podržavajućem odnosu te na taj način još jednom ukazuju na neophodnost obraćanja stručne pozornosti na komunikacijski aspekt odnosa između roditelja i djece u preveniranju svih, pa i delinkventnih, oblika poremećaja u ponašanju djece, a osobito u adolescentnom razdoblju njihova života. Upravo je to razdoblje, naime, za usmjeravanje djetetova daljnjeg razvoja najpogodnije pa izostajanje afirmativnih poticaja taj razvoj zaista može usmjeriti u nepovoljnom i, kako za samo dijete, tako i za društvo u cjelini, nepoželjnom i štetnom pravcu.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je utvrđivanje nekih obilježja komunikacije između roditelja i djece, kao i pronalaženje različitosti u tim obilježjima, a prema kriteriju izražavanja poremećaja u ponašanju djeteta. S namjerom njegova postizanja, na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola provedeno je empirijsko istraživanje, pri čemu su škole izabrane metodom slučajnih brojeva. U svakoj školi ispitani su učenici jednog osmog razreda koji je također izabran putem slučaja. Istraživanje je, dakle, provedeno na slučajnom grupnom uzorku. Ukupno je ispitano 1023 učenika u 33 zagrebačke osnovne škole. Oni su popunjavali Upitnik o modalitetima ponašanja i Upitnik o komunikaciji.

Da bi se izvršila podjela uzorka ispitanika na one koji ispoljavaju, odnosno ne izražavaju poremećaje u ponašanju, upotrijebljena je taksonomska analiza Upitnika o modalitetima ponašanja učenika kojeg su, kako smo već naveli, ispunjavali sami učenici. Njome su izolirana 2 taksona: prvi takson distribuirao ispitanike po procjeni stupnja izraženosti aktivnih oblika poremećaja u ponašanju, a drugi po procjeni stupnja izraženosti pasivnih oblika poremećaja u ponašanju. Iz nje proizlazi da izvjesna odstupanja u ponašanju (standardizirana z-vrijednost na taksonima veća ili jednaka vrijednosti od 2,5) iskazuje 197

ispitanika, što čini oko 20% ukupnog uzorka. Ovim smo istraživanjem željeli ispitati da li postoje različitosti u obilježjima djetetova doživljaja komunikacije između roditelja i djece na koje se odnosi primjenjeni Upitnik o komunikaciji, prema kriteriju ispoljavanja poremećaja u ponašanju djeteta. S time je u vezi tijekom istraživanja testirana slijedeća hipoteza: prostor poremećaja u ponašanju ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru djetetovog doživljaja komunikacije između njega i njegovih roditelja, pri čemu evidentnost poremećaja u ponašanju upućuje na djetetov doživljaj deficijentnosti komunikacije s roditeljima.

Robusnom diskriminativnom analizom Upitnika o komunikaciji izolirana je jedna statistički značajna diskriminativna funkcija. Ona, kratko rečeno, ispitanike prvog i drugog subuzorka diskriminira po djetetovoj procjeni otvorenosti komunikacije s ocem i majkom, procjeni međusobnog podržavanja članova obitelji te procjeni odbijanja komunikacije od strane roditelja. Grupni centroidi ove funkcije pokazuju da ona grupe razlikuje na način da ispitanici prvog subuzorka (N_1), globalno uzevši, u usporedbi s ispitanicima drugog subuzorka (N_2) postižu znatno više rezultate, što pak govori o višem stupnju njihovog slaganja s tvrdnjama koje tvore navedene faktore, odnosno o djetetovom doživljaju zastupljenosti tih elemenata u njihovoj komunikaciji s roditeljima, osim u slučaju procjene odbijanja komunikacije od strane roditelja, gdje je smjer povezanosti obratan.

Stoga možemo zaključiti da se doživljaj komunikacije s roditeljima djece koja ne iskazuju poremećaje u ponašanju bitno razlikuje od njezinog doživljaja od strane djece koja iskazuju takva ponašanja. U skladu s time prihvaćamo postavljenu hipotezu prema kojoj prostor poremećaja u ponašanju ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru djetetovog doživljaja komunikacije između njega i njegovih roditelja, pri čemu evidentnost poremećaja u ponašanju upućuje na djetetov doživljaj deficijentnosti komunikacije s roditeljima.

Svrha je znanstveno-istraživačkih radova koji se odnose na izučavanje etioloških i fenomenoloških elemenata poremećaja u ponašanju djece i mladeži zapravo sadržana u povećavanju razine sigurnosti u odmjeravanju smjera, sadržaja i oblika društvene prevencije ove postojeće, a nepoželjne društvene pojave. Njihovi rezultati ujedno daju i stručne osnove za poduzimanje odgojnih i preodgojnih mjera i zahvata od strane stručnih službi, organa i ustanova prema djeci i mladeži čije ponašanje već ima obilježja problematičnosti.

U tom je kontekstu potrebno sagledati i rezultate ovog rada. Riječ je o etiološkim mehanizmima poremećaja u ponašanju koji pripadaju području tzv. psihičkog i tzv. socijalnog determinizma. Dakle, bez namjere jednostranog objašnjavanja ovog složenog društvenog fenomena, već uvažavajući multikauzalni bio-psiho-socijalni kontekst uzroka, uvjeta i povoda svakog, pa tako i "poremećenog" ponašanja pojedinaca, pri čemu splet određenih okolnosti jednom može, a drugi puta ne mora potaknuti razvoj nekog oblika poremećaja u ponašanju, u ovom smo radu nastojali osvjetliti jedan manji segment te problematike.

Obzirom na primijenjene metode (reprezentativnost uzorka istraživanja i dobivene rezultate multivarijatne obrade informacija), kao i u ovom radu prikazane dosadašnje znanstvene i teorijske spoznaje o značaju unutarobiteljske komunikacije za pravilan rast i razvoj djeteta, osobito u adolescentnom razdoblju njegova života, možemo reći da ispitivani elementi u procesu razvoja, a time i preveniranja poremećaja u ponašanju djece i mladeži imaju znakovitu i nezaobilaznu ulogu.

Doživljaj nedostatnosti komunikacije s roditeljima djece koja iskazuju poremećaje u ponašanju prvenstveno se ogleda u razini otvorenosti komunikacije s ocem i majkom, razini međusobnog podržavanja članova obitelji te razini odbijanja komunikacije od strane roditelja. Pri tome ta djeca doživljavaju da je razina otvorenosti njihove komunikacije s ocem i majkom, kao i razina međusobnog podržavanja članova obitelji niska, dok je razina odbijanja komunikacije od strane roditelja, u usporedbi s doživljajima djece pravilnog razvoja, visoka. Znakovito je da se razina represivnosti, kao i "laissez faire" orijentacije roditelja u odgoju djeteta, ne nalaze u respektabilnom odnosu s iskazivanjem poremećaja u ponašanju.

Kako se radi o dinamičkom, stalno promjenjivom mehanizmu u doba burnog rasta i razvoja djeteta, ovim istraživanjem detektiranih 20% djece - učenika završnog razreda osnovnih škola koji iskazuju oblike "rizičnih" ponašanja neće, srećom, neminovno završiti u kategoriji mladih s "klasičnim", "fiksiranim" poremećajima u ponašanju. Velika je većina ovdje ispitivanih oblika ponašanja, naime, razvojnog karaktera (pojave se, traju i s vremenom nestaju sami po sebi). Ne budu li se, međutim, respektirali djetetovi doživljaji komunikacije s roditeljima, doći će do još većih problema u odnosu među njima, a preko tog mehanizma do ozbiljnijih problema na planu razvoja poremećaja u ponašanju.

Smatramo stoga da edukativno-informativni rad s roditeljima, u smislu

potuđivanja njihove svijesti o značaju koje globalnom konceptu društvenih akcija na njihove poruke upućene djeci u okviru javnosti preveniranju poremećaja u ponašanju djece i poznatog trodimenzionalnog modela mladeži, zauzima značajno mjesto. preventivnog rada u osnovnim školama u

7. LITERATURA

1. Bašić, J. (1985): Diferencijalna analiza strukture stavova roditelja prema djeci s poremećajima u ponašanju kojoj su izrečene vanzavodske odnosno zavodske odgojne mjere, Disertacija, Fakultet za defektologiju, Zagreb.
2. Bašić, J., Brajša, P., Mejovšek, M. i Žižak, A. (1990): Relacije činioca komunikacije u obitelji i poremećaja u ponašanju djece, Zavod grada Zagreba za socijalni rad, Zagreb.
3. Dodig, J. (1979): Odgojna vrijednost roditeljske ljubavi, *Roditelji i škola*, 1, 10-12.
4. Eržebet, K. (1979): Utjecaj odgojnih stavova na kreativnost djece, *Psihologija*, 3-4, 102-108.
5. Kovačević, V., Stančić, V., Mejovšek, M. (1988): Osnove teorije defektologije, Fakultet za defektologiju, Zagreb
6. Kripsley, K.E. i Bry B.H. (1992): Sequential Analyses of Adolescent, Mother, and Father Behaviors in Distressed and Nondistressed Families, *Child & Family Behavior Therapy*, 13, 4, 45-62.
7. Lacković-Grgin, K. (1982): Problemi istraživanja utjecaja otvorenih oblika roditeljskog ponašanja na socijalizaciju djece, *Primjenjena psihologija*, 3, 14, 42-49.
8. Le Croy, C.W. (1988): Parent - Adolescent Intimacy: Impact on Adolescent Functioning, *Adolescence*, 23, 89, 137-149.
9. Le Flore, L. (1988): Delinquent Youths and Family, *Adolescence*, 23, 91, 629-643.
10. Mandić, P., Tanacković, J. S., Tanacković, J. D. (1984): Učeničeva slika o sebi i odgojni rad u školi, *Svjetlost*, Sarajevo.
11. Meyer, J.W. (1984): The institucionalization of the life-course: Its effect on the self, U: Sorensen, A.B., Weinert, F.E. i Sherrod, L.R.: Life-course research an human development: Interdisciplinary perspectives, John Wiley and Sons, New York.
12. Novy, D.M. et al. (1992): The Association Between Patterns of Family Functioning and Ego Development of the Juvenile Offender, *Adolescence*, 27, 105, 25-37.
13. Papini, R. D., Sebby A. R. and Clark, S. (1989): Affective Quality of Family Relation and Adolescent Identity Exploration, *Adolescence*, 24, 94, 457-467.
14. Singer, M. i Mikšaj-Todorović, Lj. (1989): Delinkvencija mladih, *Globus*, Zagreb.
15. Uzelac, S, Mikšaj-Todorović, Lj. (1991): Osnovna obilježja ispitanih oblika ponašanja, *Defektologija*, 27, 1, 45-71.

PARENT-CHILD COMMUNICATION AND BEHAVIOUR DISTURBANCE MANIFESTATION Summary

This study examines the characteristics of 14 year old children's communication with their parents. Author tries to achieve this goal by analyzing differences in communication between them by the criteria of manifested behavior disturbances.

On the sample of 1023 8th grade primary school pupils author explore hypothesis according to which behavior disturbances have statistically significant discriminant power in domain of child's perception of communication with his or her parents; behavior disturbances are significantly connected with the feeling of insufficiency and inadequacy of communication.

To examine hypothesis Communication questionnaire (60 variables) were administered.

The study is based on comparison of two subsamples, made by the means taxonomy analysis of behavior disturbances' variables. It extracted two bipolar taxonomic dimensions. First taxon distributes subjects by the degree of manifested active behavior disturbances forms, and second by the degree of manifested passive behavior disturbances forms. So, first subsample consists of children that, by their estimation do not manifest active or passive behavior disturbances ($N_1 = 826$), and second of children that, also by their estimation do manifest such behavior ($N_2 = 197$).

Communication questionnaire was submitted to robust discriminant analysis. Differences between first and second subsample of subjects (N_1 and N_2) was examined.

One statistically significant function was extracted. It discriminates subjects of first and second subsample by openness of communication with father and mother, mutual supporting of family members and by parental rejecting of every communication form. Group centroids shows that subjects without behavior disturbances, related to subjects that manifests behavior disturbances, perceives higher level of representation of these

communication elements except in parental rejecting of every communication form. On these variables, situation is other way around. However, it is interesting that subjects subgroups do not differ by the perception of parent represiveness, "laissez-faire" parent-child communication, parents emotional reactions at child behavior, confidence in mother, free expressing of child's personality and playing in common with parents. Therefore, author accepts presumed hypothesis.

Key words: Behavior disturbances, adolescents, parent-child communication.